

Софія Скрипнікова

КАТОЛИЦЬКА РЕЛІГІЯ У ШКОЛІ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ ДОКТРИНІ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються теоретичні засади функціонування католицької шкільної освіти, визначені у соціальній доктрині церкви. Простежуються можливі шляхи поєднання шкільного навчання з навчанням релігії. Визначаються пріоритетні напрями роботи католицьких шкіл.

Ключові слова: католицька церква, соціальна доктрина, школа.

С. Скрипнікова. Католическая религия в школе: теоретическое обоснование в социальной доктрине и практическая реализация

В статье анализируются теоретические основы функционирования католического школьного образования, определяемые социальной доктриной церкви. Прослеживаются возможные пути объединения обучения в школе с обучением религии. Определяются приоритетные направления работы католических школ.

Ключевые слова: католическая церковь, социальная доктрина, школа.

S. Skrypnikova. Catholic Church (Religion) in School

In this article it is analysed the theoretical principles of the Catholic school education functioning that are determined by the Church social doctrine. It is observed the possible ways of combining the school process with the teaching religion and it is determined priority trends of the Catholic school work

Key words: Catholic Church, Social Doctrine, School.

Як влучно підмічає відомий соціолог релігії Ж.-П. Віллем, школа є одним із найбільш вдалих об'єктів аналізу для дослідника, який цікавиться стосунками між державою, суспільством та релігіями. Адже у тому, якою уявляється суспільству роль держави в справі шкільного виховання та яким чином воно реалізує її у практичному житті, розкривається не лише ставлення держави до громадянського суспільства та її відповідність вимогам і правам родини, але й спосіб, у який вона встановлює свої стосунки з релігіями, яким “завжди були притаманні педагогічні наміри” [1, с. 138].

Процеси, що відбуваються сьогодні в українському освітньому просторі та стосуються питань співвідношення релігійних та світських компонентів у секуляризованій школі, не є поодинокими за своєю сутністю: подібні питання свого часу постали перед суспільствами багатьох інших країн, зокрема досить цінним у вирішенні цього питання видається досвід європейських держав. Право на релігійну освіту в цивілізованих та толерантних суспільствах, як правило, є складовою частиною права на отримання освіти відповідно до своєї національно-культурної приналежності, а тому можливість його забезпечення заслуговує не меншої уваги, ніж на забезпечення права на освіту. Проблеми, які постали сьогодні в Україні з приводу співвідношення світської та релігійної освіти, звертають нашу увагу на необхідність дослідження позитивного досвіду вирішення подібних питань. Зокрема, досить цінним видається досвід католицької церкви, яка розгортає надзвичайно широку діяльність з освіти та виховання в межах своєї соціальної доктрини.

Дослідженням соціального вчення католицької церкви займаються українські та зарубіжні дослідники. Освітньо-виховна робота католицької церкви в тих чи інших аспектах вивчається педагогами, теологами та істориками, зокрема, аналіз цієї роботи знаходимо у роботах таких дослідників, як І. Мишишин, Л. Генік, Ю. Щерб'як та ін. До питання взаємин релігій та школи звертається відомий французький соціолог Ж.-П. Віллем. Втім, попри актуальність зазначеної проблематики, сьогодні відсутній релігієзнавчий аналіз теоретичних засад обґрунтування освітньої та виховної діяльності католицької церкви у школі, визначених у межах її соціальної доктрини та особливостей їх практичної реалізації, залежно від місцевих умов.

Мета: визначити теоретичні засади обґрунтування освітньо-виховної діяльності католицької церкви у школі та шляхи її практичної реалізації.

Завдання: проаналізувати теоретичні засади функціонування католицької шкільної освіти; простежити можливі шляхи сполучення шкільного процесу з навчанням релігії; визначити пріоритетні напрями роботи католицьких шкіл.

Суспільне вчення католицької церкви передбачає велику увагу освітньо-виховній проблематиці, адже саме характер освіти та виховання закладає основи для формування світогляду у дитини, багато в чому визначаючи розвиток її особистості. Право на виховання церква віддає виключно до компетенції родини, адже в процесі виховання сім'я розвиває людину у всій повноті її особистої гідності й у всіх ви-

мірах, включаючи суспільний. Однак, за умов панування так званого “неповноцінного земного устрою”, коли батьки повинні працювати, сім’я практично не має можливості виховувати дітей. Тому католицька церква намагається забезпечити гідне виховання підростаючим поколінням як власними зусиллями, так і заручившись допомогою держави, закликаючи її підтримати це право і прагнення. Зрозуміло, що таке виховання ґрунтується на релігійних принципах, тому важливе прийняття батьками дитини принципів тієї релігії, з позицій якої відбуватиметься освітньо-виховний процес. За такого стану речей виникає низка питань, які необхідно вирішувати на рівні діалогу держави та церкви.

Варто зазначити, що розглядаючи питання про шляхи співпраці держави та церкви в освітньо-виховній сфері, необхідно враховувати обставини релігійної ситуації, а також особливості законодавчої бази, адже кожна країна має свої особливості сполучення світського та релігійного навчання, а тому визначення стосунків між школами і релігіями виступає достатньо складною справою, адже форми, у яких представлена ця співпраця, сильно варіюються, залежно від країни чи регіону.

Щодо підходів до викладання в школах європейських країн предметів релігійного спрямування, можна виділити такі моделі:

1. У школах на офіційному рівні (конституційно, законодавчо, на основі положень укладеного між державою та конкретною організацією договору, розпорядження органом управління освітою тощо) введено курс релігійної освіти: починаючи від курсів навчання релігії (наприклад, навчальний предмет “Закон Божий” або аналогічні йому) до обов’язкових для всіх учнів релігійно-культурологічних курсів. Подібна система діє у Німеччині, Швейцарії, Фінляндії, Великобританії, Бельгії, Греції, Іспанії, Італії, Ірландії, Румунії, Польщі, Естонії. Викладання цих предметів може здійснюватися як штатними викладачами, так і спеціалістами, які готуються релігійними організаціями. Фінансові витрати, пов’язані із викладанням таких предметів, як правило, покриваються державою [7, с. 131-132].

2. Викладання знань про релігії ведеться переважно в межах обов’язкових гуманітарних курсів: історичних, суспільствознавчих, філософських, культурологічних дисциплін, під час вивчення географії, літератури тощо. Навчання релігії в такому випадку ведеться у позаурочні години відповідними релігійними організаціями та здійснюється поза межами обов’язкової освітньої програми й поза межами державних шкіл, у спеціально виділений для цього день. Така система діє у Франції (за винятком Ельзасу та Мозеля) та в Угорщині [7, с. 132].

3. Окрім вказаних шляхів поєднання релігійного та світського освітніх компонентів, у багатьох європейських країнах існує практика функціонування приватних загальноосвітніх шкіл, заснованих релігійними організаціями, навчально-виховний процес у яких має яскраво виражене конфесійне спрямування, на основі якого будується викладання багатьох предметів. Такі школи визнаються державою та діють на одному рівні зі світськими освітніми установами. Яскравим прикладом такої практики є Німеччина, Франція тощо.

Щодо католицької церкви, то її діяльність у системі освіти, залежно від конкретної ситуації у країні (регіоні), представлена у різних формах та регулюється “конкордатами” – спеціальними угодами між Святим Престолом, представленим Папою та центральними органами його Курії, а також керівництвом тієї чи іншої країни, що регулюють відносини між католицькою церквою та відповідними державами і носять характер міжнародних юридичних документів [4, с. 189]. Певною мірою можна говорити про унікальність католицького досвіду у цій сфері, адже укладення подібних угод є можливим завдяки тому, що Святий Престол, який є центральним органом католицької церкви, водночас є суб’єктом міжнародного права, виступаючи як “підсистема, розміщена в сучасній системі міжнародних відносин”. За такого підходу зовнішнім середовищем Святого Престолу є “постбіополярна система міжнародних відносин, з елементами якої Апостольська Столиця взаємодіє на глобальному, регіональному, двосторонньому рівнях”. Елементами системи, з якими вступає у відносини Святий Престол, таким чином, виступають держави й державоподібні утворення, міжнародні організації, а також світові та регіональні релігійні системи. Внутрішнє ж середовище цієї підсистеми складається з організаційної сукупності органів Святого Престолу та світової католицької спільноти, що діє під духовним керівництвом Апостольської Столиці. У цьому випадку підсистемним кордоном виступає межа між католицькою церквою і рештою – некатолицьким світом [6, с. 15].

У всіх укладених католицькою церквою Конкордатах містяться обов’язкові положення, три з яких безпосередньо стосуються освітньо-виховної сфери діяльності церкви:

1. Конкордатами встановлюються *юридичні засади для відносин між Святим Престолом, який представляє католицьку церкву у відповідних державах, та конкретною державою*. Вони починаються з того, що держава визнає церкву як юридичну особу, переважно цивільного права, визнаючи її, таким чином, своїм партнером у соціальному діалозі. Конкордатними угодами гарантується автономність та

незалежність держави та церкви в їхніх власних сферах діяльності, а держава зобов'язується гарантувати церкві незалежність у духовних справах; що стосується діяльності в соціальній та культурній сферах, то обидві сторони зобов'язуються розвивати здорову співпрацю на благо всіх громадян, маючи при цьому на увазі, що католицькі віруючі водночас є і громадянами певної держави [4, с. 190].

2. Держава та католицька церква в подібних угодах ще раз підтверджують *право батьків обирати спосіб виховання для своїх дітей*, щоправда, таке право визнається церквою за батьками виключно до досягнення дітьми повноліття, після чого вони мають право на самостійний вибір. Відповідно до цього права держава визнає за католицькою церквою свободу запроваджувати **вивчення релігії в державних школах**. Як зазначає М. Етерович, таке навчання ведеться не лише у багатьох країнах Західної Європи, але й у більшості посткомуністичних країн [4, с. 190-191].

3. Конкордати містять положення про католицькі школи. Наприклад, Конкордат, укладений із Польщею, проголошує право католицької церкви засновувати навчально-виховні центри та керувати ними. Серед таких центрів – заклади дошкільного виховання і школи всіх ступенів, згідно з приписами канонічного права та принципами відповідного цивільного законодавства (Ст. 14, § 1). Подібні положення включені до всіх договорів, підписаних Святим Престолом, зокрема і з посткомуністичними країнами. Завдяки цьому церква отримує можливість утворювати католицькі школи, які, за певних умов, визнаються державою і мають такі самі права та обов'язки, як і світські державні школи [4, с. 192].

При цьому, наголошуючи на своєму праві щодо освіти та виховання у світській школі, католицька церква не заперечує аналогічного права, притаманного іншим конфесіям, стверджуючи, що “не шукає для себе в конкордаті привілеїв перед іншими конфесіями, бо те, чого вона хоче для своїх віруючих, того ж бажає й іншим конфесіям” [3, с. 504].

Основні погляди щодо присутності релігійного компоненту в світській школі та організації навчального процесу у католицьких школах, які відображають сучасні погляди католицької церкви, викладені у **декларції “Gravissimum Educationis”** (“Про християнське виховання”, 1965 р.), прийнятій під час роботи II Ватиканського собору: “Серед усіх засобів виховання особливе значення має школа, яка, відповідно до свого призначення, з постійною турботою розвиває розумові здібності, виховує здатність правильних суджень, вводить у культурне надбання, отримане в спадок від минулих поколінь, розвиває від-

чуття цінностей, готує до професійної діяльності, породжує дружбу між вихованцями, які різняться за характерами та походженням, сприяючи та створюючи умови для взаєморозуміння” (GE, 5). Крім того, зазначається, що школа виступає тим центром, в діяльності та розвитку якого повинні брати участь заодно родини, вчителі, та різні об’єднання, покликаним яких є розвиток культурного, громадянського та релігійного життя, а також громадянського суспільства та усього людства [2, с. 460].

Зокрема, у сьомому пункті декларації йдеться про те, що “Церква, усвідомлюючи свій вельми важливий обов’язок ретельно дбати про моральне та релігійне виховання всіх своїх дітей, повинна бути присутньою своєю особливою любов’ю та допомогою біля тих із них, досить чисельних, які виховуються у некатолицьких школах: свідченням життя викладачів та завідуючих, апостольськими діями співучнів, та особливо ж служінням священників і мирян, які передають їм вчення про спасіння, відповідно їх віку та умовам, та здійснюючим духовну допомогу доречним ініціативам, відповідно до умов часу й місця”. Відповідно до цього визначається схвальне ставлення католицької церкви до тих державних влад та суспільств, які, існуючи у сучасному плюралістичному суспільстві, охороняють релігійну свободу та допомагають сім’ям у вихованні їхніх дітей у всіх без винятку школах згідно з моральними та релігійними принципами цих сімей. Церква також нагадує батькам про “великий обов’язок” приймати всі заходи та навіть висувати вимоги, щоби їхні діти могли користуватися такою допомогою та, разом із світським, гармонійно просувати християнське виховання” (GE, 7) [2, с. 461].

Особливим же чином, відповідно до декларації, “присутність Церкви в шкільній галузі проявляється у католицькій школі”. Зазначається також, що остання переслідує культурні цілі та гуманітарну освіту молоді “не менш, ніж інші школи” (GE, 8) [2, с. 462].

Однак католицькі школи значно відрізняються від інших шкіл, адже для них “характерне створення в шкільному середовищі атмосфери сповненої євангельським духом”, що має допомагати дітям та підліткам не лише у їхньому моральному та інтелектуальному особистісному зростанні, але також у релігійному, щоби у кінцевому результаті “узгодити всезагальну людську культуру із звісткою про спасіння таким чином, щоби знання про світ, життя та людину, які вихованці поступово набирають, освітлювались вірою”. Тим самим католицька церква намагається виховувати своїх підопічних у готовності до “дієвої праці на благо земного граду”, виконуючи разом з тим виключно

християнське завдання підготовки їх “до служіння для розповсюдження Царства Божого, щоби через здійснення взірцевого та апостольського життя вони стали немов би закваскою людського суспільства”. Як бачимо – цілі католицької церкви в освітньо-виховній справі цілком відповідають її соціальним прагненням (*GE, 8*) [2, с. 462].

Важливу роль у здійсненні завдань, покладених на такі школи, відводиться викладачам, від рівня освіченості яких, а також від уміння застосовувати найновіші досягнення педагогічних наук, істотно залежатиме здійснення основних цілей та завдань католицької школи. Тому підготовці вчителя приділяється особлива увага: він має отримати ґрунтовні знання як зі світських, так і з релігійних наук, а його освітній рівень має підтверджуватись відповідними дипломами (*GE, 8*) [2, с. 462].

Всі католицькі школи мають відповідати описаному вище ідеалу, хоча, відповідно до деяких місцевих умов, вони можуть приймати різноманітні відмінні форми. У декларації зазначається, що Церкві є “досить дорогими” і ті католицькі школи, які відвідуються учнями-некатоликами, зокрема “на території молодих Церков”. Хоча на практиці ситуація із відвідуванням таких шкіл значно відрізняється від побажань, висловлених отцями на II Ватиканському Соборі: так, у 2002 році у всьому світі нараховувалося понад 46 000 000 учнів та студентів, які відвідують католицькі школи, лише шоста частина з яких належала до католицького віросповідання [4, с. 193]. Втім, цей факт не применшує авторитету католицької школи, підтверджуючи її високий авторитет у світському суспільстві.

Окремий аспект у соборній декларації ставиться на необхідності католицьких шкіл відповідати вимогам та потребам сучасності, з урахуванням яких необхідно “не випускати з поля зору” ті навчальні заклади, які “особливо потребуються сучасними умовами”. Тобто школи професійні, технічні, заклади для освіти дорослих, розвитку соціальної допомоги, школи для людей з вадами у розвитку, а також заклади для підготовки викладачів; при цьому йдеться не лише про підготовку спеціальних кадрів для викладання релігії, але так само й про викладачів усіх інших дисциплін. Декларація містить заклик заради допомоги католицьким школам “не зупинятися ні перед якими жертвами”, що ж до можливості здійснення покладених на них завдань, то наголошується на необхідності допомоги матеріально неспроможним, позбавленим сімейної підтримки та любові, а також “позбавленим дару віри” (*GE, 8*) [2, с. 463].

І хоча останнє формулювання може бути сприйняте досить неоднозначно, вже згадувана статистика лише підтверджує той факт, що орга-

нізовані католицькою церквою школи мають досить високий освітній рівень та добру репутацію. У будь-якому випадку, батьки розуміють, що навчальний процес у релігійній школі має свої особливості.

Цілком зрозуміло, що, на відміну від освітньо-виховного процесу, який відбувається у власне католицьких школах, присутність церкви у некатолицькій школі веде до неминучого виникнення низки спірних питань, якщо припустити, що не всі учні такої школи є католиками чи навіть християнами. Оскільки конфесійна освітня та виховна діяльність досить тісно переплітається з місіонерською діяльністю, таке прагнення католицької церкви здається досить природнім: відстоюючи право на свою присутність у школі, церква, по-суті, розраховує на вирішення одразу двох важливих завдань: першим є виховання у християнській традиції дітей з християнських сімей, другим – донесення християнських цінностей до тих дітей, батьки яких не надто дбають про їхнє релігійне виховання, будучи або людьми нерелігійними, або такими, що належать до церкви лише номінально, тобто, йдеться саме про ту категорію “позбавлених дару віри”, що вже згадувалася вище. Проте католики намагаються вирішувати подібні проблемні питання на принципах толерантності та взаємоповаги. Що стосується дітей, які належать до інших віросповідань, для них передбачаються альтернативні навчальні курси. За такого підходу можна стверджувати, що навчання релігії є як вкладом католицької церкви у справу поширення християнської культури, так і прикладом поваги до інших конфесій. Яскравим свідченням останнього є зростаюча повага до католицьких шкіл серед мусульман, яка спостерігається останніми роками у деяких європейських країнах, зокрема у Франції, яка зіштовхнулася з негативною стороною секуляризації суспільного життя [8].

Католицька церква визнає необхідність викладання загальноосвітніх предметів у католицьких школах, згідно з навчальною програмою, схваленою компетентними органами державної влади, а також визнає право держави контролювати навчальний процес. Окрім основних дисциплін, спільних із державними школами, католицькі школи залишають за собою можливість збагачувати шкільну програму додатковими предметами та передбачати факультативну діяльність, важливу для гармонійного і всебічного формування молоді. Наприклад, це можуть бути додаткові курси з філософії, релігієзнавства, християнської етики, культури та мистецтва, краєзнавства. Окрім додаткових навчальних курсів, у католицьких навчальних закладах, як правило, існують різні форми роботи, яка передбачає можливість неформального спілкування: екскурсійні програми, гуртки за зацікавленнями

тощо. На прикладі приватного ліцею Блаженного Климентія Шептицького, можна побачити функціонування гуртків найрізноманітнішого спрямування: від іноземної мови та інформатики до богослів'я, квіткарства, сопілкарства, краєзнавства, літературного та вокального спрямування. А ще – екскурсії, організація та проведення численних конкурсів, вікторин та пам'ятних днів, підтримання глибоких традицій, що стосуються як шкільного, так і церковного життя, включаючи розвиток активної суспільної позиції учнів [5].

Таким чином, католицьким школам вдається підтримувати високий освітній рівень, зберігаючи значну увагу морально-етичним заходам виховання учня, чого дуже часто не вистачає у сучасному суспільстві. Такий підхід до освітньо-виховного процесу робить ці школи привабливими як для батьків, які прагнуть дати своїй дитині всебічну освіту та виховати у ній свідоме ставлення до свого життя та життя всього суспільства, так і для дитини, яка отримує можливість всебічно розвиватися та реалізувати власний потенціал.

Література

1. Віллем Жан-Поль / Жан-Поль Віллем ; Європа та релігії. Ставки ХХІ століття / [Пер. з фр. Д. Каратеев] – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 331 с.
2. Декларация о христианском воспитании (Gravissimum Educationis) // Второй Ватиканский собор. Конституции, декреты, декларации. – Брюссель : Жизнь с Богом, 1992. – 573 с.
3. Етерович. М., архієп. Дорогами України: Пасторальна діяльність Апостольського Нунція в Україні Миколи Етеровича (1999-2004) / Микола Етерович. – Львів : Свічадо, 2007. – 556 с.
4. Етерович. М., архієп. Святий престол і Україна / Микола Етерович. – Київ, 2004. – 224 с.
5. Звіт приватного ліцею Блаженного Климентія Шептицького. – Львів : Приватний ліцей Блаженного Климентія Шептицького, 2001 – 130 с.
6. Козлов В. А. Дипломатія Святого Престолу в постбіополярній системі відносин за часів понтифікату Іоанна Павла ІІ. / В. А. Козлов. Монографія. – Вінниця : Книга-Вега, 2008. – 192 с.
7. Понкин И. Преподавание знаний о религии в школе: обзор европейского опыта / Игорь Понкин / Свободная мысль. Междунар. обществ. ж-л. – М. : Издат. дом “Медиа-Пресса”, 2006. – № 9/10 (1570). – С. 131-145.
8. Французские мусульмане предпочитают католические школы государственным. – Электронный ресурс. – Режим доступа [01.08.2010] : // <http://www.regions.ru/news/2170103/>